

Türkiye Bilimler Akademisi
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

OSMANLI EĞİTİM-ÖĞRETİM
TARİHİNİN KAYNAKLARINDAN
Tarîku'l-Edeb

ALİ B. HÜSEYİN EL-AMÂSÎHAZIRLAYANLAR:
MEHMET ŞEKER - AHMET NAİM ÇİÇEKLER

OSMANLI EĞİTİM-ÖĞRETİM
TARİHİNİN KAYNAKLARINDAN

Tarîku'l-Edeb

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

**Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihinin Kaynaklarından
Târîku'l-Edeb**

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 56

ISBN: 978-625-8352-80-1

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-80-1

Ankara, 2023

Hazırlayanlar

Mehmet Şeker (Prof. Dr.)

Ahmet Naim Çiçekler (Doç. Dr.)

Editör

Musa Duman (Prof. Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Koordinatörü

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Proje Danışmanı

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andi (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Ankara Basım

Başak Mah. 1704 Sk. No: 2/9

Mamak / Ankara

Sertifika No: 51028

© Türkiye Bilimler Akademisi 2023

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihinin Kaynaklarından Târîku'l-Edeb/ haz. Mehmet Şeker ve Ahmet Naim Çiçekler;
ed. Musa Duman.

Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2023.

442 s. ; 24 cm. - (Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi; 56)

ISBN 978-625-8352-80-1

1. Eğitim - Tarih - Osmanlı Devleti. 2. Education - History - Ottoman Empire.

3. İslam Dini Eğitimi. 4. Islamic Religious Education.

DR486 A47 2023

370.9561015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Kimyelerinde

OSMANLI EĞİTİM-ÖĞRETİM
TARİHİNİN KAYNAKLARINDAN

Tarîku'l-Edeb

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

Hazırlayanlar

Mehmet Şeker

Ahmet Naim Çiçekler

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

From The Sources of Ottoman Education History

Tarîku'l-Edeb

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: **56**

ISBN: 978-625-8352-80-1

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-80-1

Ankara, 2023

Prepared By

Mehmet Şeker (Prof. Dr.)

Ahmet Naim Çiçekler (Assoc. Prof. Dr.)

Edited By

Musa Duman (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Publication Coordinators

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Duygu Erol

Printed By

Ankara Basım

Başak Mah. 1704 Sk. No: 2/9

Mamak / Ankara

Certificate No: 51028

© Turkish Academy of Sciences 2023

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE

FROM THE SOURCES OF
OTTOMAN EDUCATION HISTORY

Tarîku'l-Edeb

Ali b. Hüseyin el-Amâsî

Prepared By
Mehmet Şeker
Ahmet Naim Çiçekler

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutlıyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Eski uygarlıkların ve tarihsel dönemlerin farklı coğrafyalardaki etkileri, akademik incelemeler ve popüler yayınlar aracılığıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyor. Bilim tarihinin keşfedilmemiş hazineleri, son yıllarda dünyanın dört bir yanında yapılan araştırmalarla tozlu raflardan gün ışığına çıkıyor. Bu yükselen ilgi, bilim tarihinin sadece geçmişi anlamada değil aynı zamanda geleceği şekillendirmede de genç nesiller için ilham kaynağı olmasını sağlıyor.

Türkiye, bu küresel ilgi dalgasının odak noktasında kendine ayrıcalıklı bir yer edindi. Medeniyet havzamız tarihsel ve kültürel bağlamda, farklı kültürlerin ve bilimsel geleneklerin kucaklaştığı bir merkez olageldi. Sümerlerden Hititlere, Selçuklulardan Osmanlıya, birçok medeniyet, matematikten tıbbı, astronomiden felsefeye kadar geniş bir yelpazede bilimsel çalışmalara bu topraklarda imza attı. “Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi” (TİBKM), bu benzersiz mirası koruma, belgeleme ve yayma görevini üstlenmiştir. Projenin, Cumhurbaşkanlığı himayelerinde yürütülüyor olması ve şimdiye kadar 50’den fazla eser yayımlanması bu görevin ne kadar ciddi bir şekilde ele alındığını göstermektedir.

Proje kapsamında, Türk ve İslam dünyasının bilim tarihinde yer edinen çalışmalarının günümüze aktarılması, bu alanda çalışanlara çok boyutlu bir inceleme imkânı sunmaktadır. Bu eserlerle,

Türk-İslam bilim tarihi çalışmalarının niteliği, kapsamı ve önemi daha net görülmektedir. Ayrıca, bu alandaki boşlukları doldurmak için araştırmacılara yeni ufuklar açılmaktadır. Geçmişteki bilim insanlarımızın çalışmaları hem günümüz hem de gelecek nesiller için bir rehber, bir pusula niteliğinde olacaktır.

Bilim tarihinin günümüze ve geleceğe taşınması, toplumsal özgüveni beslemekte ve Millî Teknoloji Hamlesi için zihni bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin kendi teknolojisini üretme vizyonu, sadece maddi ve teknik yatırımlarla değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir özgüvenle mümkündür. Bu özgüven, ancak tarihî ve kültürel mirasımızın tam olarak kavranmasıyla oluşabilir. İnsanlığın edindiği bilimsel birikimin yalnızca Batı'ya ait olduğu yanılsamasından kurtulma, bugün gelinen seviyenin insanlığın ortak çaba ve kazanımları sayesinde mümkün olduğu ve Türk ve İslam medeniyetinin zengin katkılarının asla azımsanmaması gerektiği hakikatini hatırlama bu özgüvenin ön şartıdır.

Bu bağlamda, bu eserlerin özellikle gençlerimiz için yol gösterici olmasını umuyoruz. Genç bir bireyin, kendi kültürel ve bilimsel mirasını tanıması, bu mirası keşfetmesi, onun dünya görüşüne, amaçlarına ve özgüvenine şekil verecektir. Geleceğin bilim insanları, mühendisleri, doktorları ve akademisyenleri için proje kapsamında yayımlanan eserler, geçmişin izinde yürüyerek kendi izlerini bırakmaları için bir fırsattır.

TİBKM eserleri, tüm okuyuculara, araştırmacılara ve bilim tarihine ilgi duyan herkese açık bir okuma davetidir. Türk-İslam bilim tarihinin zenginliklerini keşfetmek ve bu keşfi gelecek nesillere aktarmak için atılan bu adımların, Türkiye'nin ve dünyanın bilimsel ilerlemesine katkı sağlamasını içtenlikle temenni ediyorum. Projede ve eserlerin yayımlanmasında emeği geçen bilim insanlarımıza ve TÜBA çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Mehmet Fatih Kacır

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Şeker

ORCID: 0000-0002-4732-5190

1947 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve yükseköğrenimini İzmir’de tamamladı. Daha sonra sırasıyla Manisa İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliği ile İzmir Atatürk Lisesi Din Bilgisi dersi öğretmenliği görevinde bulundu. 1975 yılında Milli Eğitim Bakanlığının açtığı imtihanı kazanarak Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi dersi öğretim üyeliğine atandı. 1979 yılında İzmir Yüksek İslam Enstitüsü İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi dersi öğretim üyesi ve Müdür Yardımcılığı görevine nakledildi. Adı geçen Enstitü’nün 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile 20 Temmuz 1982 tarihinde İlahiyat Fakültesine dönüştürülerek Dokuz Eylül Üniversitesine bağlanmasından sonra bu Fakültenin İslâm Tarihi Anabilim Dalı öğretim elemanı ve Dekan Yardımcılığı ile İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü Başkanı olarak görevlendirildi. Bu görevlerinden 1984 yılında yurt dışına gittiği için ayrıldı. 1999-2002 tarihleri arasında ikinci defa dekan yardımcılığı görevini yürüttü. Bu arada İslâm Tarihi ve sanatları bölümü başkanlığı (2008-2011) da yürüttü. 20 Ekim 2008 tarihinde atandığı Dokuz Eylül Üniversitesi Din Bilimleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ve aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesinin, İslâm Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevinden 01 Temmuz 2014 tarihinde emekli olmuştur.

26 Ağustos 2014 tarihinden itibaren de Uşak Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyeliğine atanmıştır. Adı geçen üniversitede İslâm Tarihi ve sanatları bölüm başkanı ve öğretim üyesi olarak sürdürdüğü görevinden Mart 2022 tarihinde emekli olmuştur.

Aynı zamanda 2009 yılında İzmir’de kurulan ve kurucuları arasında yer aldığı İslâm Tarihçileri Derneğinin başkanlığını da 2021 yılına kadar yürütmüştür.

Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesine bağlı olarak sürdürdüğü doktora çalışmasını 23.10.1978 tarihinde tamamlayarak İslâm Kurumları Tarihi dalında doktor unvanını aldı. 1983 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yardımcı Doçent, 02.10. 1989 tarihinde de İslâm Tarihi, İslâm Uygarlığı ve Kültürü Anabilim Dalında Doçent oldu. 14.02.1995 tarihinde de Profesörlük payesine yükseltildi.

1973 yılında Irak ve 1984-1986 yıllarında da Tunus hükümetinin Hükümetimiz emrine tahsis ettiği burslardan yararlanarak adı geçen ülkelerde bilgi görgü ve ihtisasını artırıcı çalışmalarda bulundu.

Milliyet gazetesinin 1971 yılında açtığı “Türk Anadolu” konulu yarışmada, *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması* başlıklı çalışması ile jüri tarafından ikincilik ödülüne lâyık görüldü. 1991 yılında da Kültür Bakanlığının açtığı “Ahilik Kültürünü Araştırma” yarışmasında da *İbn Batuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik* konulu eseriyle de mansiyon ödülü

aldı. 25. Kasım 2012 tarihinde Manchester’de “A Celebration of Engagemen-
tand Communicationthe Quilliam Way” “Sheikh Abdullah Quilliam Awards”
ödülüne layık görüldü. Yurt içinde ve yurt dışında alanı ile ilgili kongre, sem-
pozyum ve panellere tebliğlerle katıldığı gibi aynı zamanda birçok bilimsel
toplantının düzenlenmesinde tertip komitesi başkanı olarak görev üstlendi.
Yayımlanmış yirmi telif eseri ile tercüme ve editörlüğünü yaptığı birçok yayını
bulunmaktadır.

Ayrıca bazı bilimsel dergilerde hakemlik yapmaya devam etmekte olup aynı
zamanda bazı Üniversitelerde ve akademik organizasyonlarda bilim kurulu
üyeliklerinde de görev aldı.

Evli ve üç çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Mehmet Seker

ORCID: 0000-0002-4732-5190

Professor Mehmet Seker was born in 1947 in İzmir where he completed his
primary, secondary and higher education. Later, he worked as a vocational
course teacher at Manisa Imam-Hatip High School and a Religious Studies
teacher at İzmir Atatürk High School, respectively. In 1975, he successfully
passed the examination conducted by the Ministry of National Education
and was appointed as a lecturer in the History of Islamic-Turkish Civilization
at Erzurum Institute of Islamic Studies. In 1979, he moved to Izmir Institute
of Islamic Studies as a Deputy Director of the Institute and a lecturer in the
History of Islamic-Turkish Civilization. The Institute was transformed into a
Faculty of Theology in July 1982, and affiliated with Dokuz Eylül University.
Following this, he was appointed as a Deputy Dean of the Faculty, Head of
and a lecturer in the division ‘Islamic Civilization and Social Sciences of the
Department of Islamic History’. He served as a deputy dean of the faculty
for the second time between 1999 and 2002. He also worked as the Head
of the Department of Islamic History and Arts between 2008 and 2011.
In addition, he was appointed as the Director of the Research Institute of
Religious Sciences at Dokuz Eylül University in 2008. He took retirement
from his positions at Dokuz Eylul University in July 2014.

In 2014, following his retirement, he was appointed as a faculty member of
the Faculty of Islamic Sciences at Uşak University, where he was also the
head of the department of Islamic History and Arts. He retired from his
positions in March 2022.

Professor Seker led the foundation of the Association of Islamic Historians
in Turkey, and became the founding director of the association, he contin-
ued this position until 2021.

He completed his doctoral education in the History of Islamic Institutions at the Faculty of Islamic Sciences of Atatürk University in Erzurum in October 1978. He became an Assistant Professor, Associate Professor and Professor in the Faculty of Theology of Dokuz Eylül University in 1983, 1989 and 1995, respectively. He won scholarships allocated by the Iraqi government in 1973, and by the State of Tunisia through 1984-1986 where he carried out studies to increase his academic knowledge, experience and expertise in these countries.

In 1971, he was awarded a second prize by the jury with his work "Turkification and Islamization of Anatolia through Conquests" in the competition themed "Turkish Anatolia" opened by the Milliyet newspaper. He was the recipient of the runner-up award for his work "The Cultural and Economic Life of Anatolia and Ahi Order According to Ibn Batuta" for "Research on Ahi Culture" competition organized by the Turkish Ministry of Culture in 1991. He was also the recipient of an award for his work on Abdullah Quilliam for "Sheikh Abdullah Quilliam Awards" by the Quilliam Foundation in Manchester (UK) in November of 2012.

He has organised and participated in numerous congresses, symposiums and panels related to his field in Turkey and abroad. He was the chairman of the organization committee of several scientific meetings. He continues researching and writing articles and books, delivering talks, and acting as a referee in several scientific journals, and getting involved with the organisation of scientific meetings.

He is the father of 3 children.

Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler

İstanbul Üniversitesi

acicekler[at]istanbul.edu.tr

ORCID:0000-0002-1585-2498

1984 yılında Konya'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. Lisans ve Yüksek Lisansını İstanbul Üniversitesinde bitirdikten sonra 2015 yılında Prof. Dr. Hayati Develi'nin danışmanlığında doktorasını tamamlayarak "Filoloji Doktoru" oldu. 2018 Yılında "Doçent" unvanını kazandı. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde akademik hayatını sürdürmektedir. Yeni Türk Dili, Dilbilimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi alanında yayınlanmış makaleleri, uluslar arası kongrelerde sunulmuş tebliğleri ve basılı 4 kitabı bulunmaktadır.

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Naim Çiçekler

Istanbul University

acicekler[at]istanbul.edu.tr

ORCID:0000-0002-1585-2498

He was born in Konya, in 1984. He completed his primary, secondary and high school education in Istanbul. After completing his bachelor's and master's degree at Istanbul University, he completed his doctorate under the supervision of Prof. Dr. Hayati Develi and became a "Doctor of Philology". He earned the title of "Associate Professor" in 2018. He currently continues his academic life at Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature. He has published articles, papers presented at international congresses and 4 published books in the fields of Modern Turkish, Linguistics and Teaching Turkish as a Foreign Language.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	21
Önsöz	29
Kısaltmalar	33
Giriş	35
Eserin Müellifi: Ali b. Hüseyin el-Amâsî	38
Eserin Adı	42
Eserin Yazıldığı Tarih	43
Tarîku'l-edeb'in Yazılış Sebebi	43
Tarîku'l-edeb'in Kaynakları	47
Tarîku'l-edeb'in Muhtevası	47
Tarîku'l-edeb'de Toplum Hayatı	49
Tarîku'l-edeb'de Eğitim	55
Sonuç	60
Tarîku'l-edeb'in Nüshaları	62
Tâcü'l-edeb'in Nüshaları	64

Metin Tesisinde Takip Edilen Yol	65
Metnin İmlâ Özellikleri	100
Metinde Kullanılan Transkripsiyon Sistemi	104
Metin	105
Kaynakça	227
Dizin	233
Tıpkıbasım	241

Table of Contents

Preface

Abstract	25
Foreword	31
Abbreviations	33
Introduction	35
Author of the Work: Ali b. Hüseyin el-Amâsî	38
Name of the Work	42
Date of the Work	43
The Reason for Writing of Tarîku'l-edeb	43
Sources of Tarîku'l-edeb	47
Content of Tarîku'l-edeb	47
Community Life in Tarîku'l-Edeb	49
Education in Tarîku'l-Edeb	55
Conclusion	60
Copies of Tarîku'l-edeb	62
Copies of Tâcü'l-edeb	64

Method Followed in the Transcription of the Text	65
Orthography Features of the Text	100
Transcription System Used in The Text	104
Text	105
Bibliography	227
Index	233
Facsimile	241

Özet

İslâm-Türk kültür tarihinin âdâb (eğitim) ve sosyal hayata dair yazılı kaynakları üzerinde yapılan çalışmaların günümüzde artarak devam ettiği, konunun farklı disiplinlerdeki akademik faaliyetler içinde önemli yer tutmaya başladığı görülmektedir. Eğitim öğretimin İslâm toplumu için birinci önceliklerden olduğu herkesin malumudur. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde bu hususta birçok emir ve tavsiyeler bulunmaktadır. Eğitim öğretim tarihi açısından bakıldığında bu konuların gerek müstakil gerekse kitaplarda bölümler halinde ele alındığı görülmektedir. Ali b. Hüseyin el-Amâsî tarafından kaleme alınan *Tarîku'l-edeb* de Osmanlı sahasında Fatih dönemi, İstanbul'un fethine denk gelen tarihte telif edilmiş bir kitaptır.

Bir âdâb ve âdâb-ı muâşeret kitabı olarak vasıflandırılabilen *Tarîku'l-edeb*, mukaddime, yirmi yedi fasıl ve hatimeden oluşur. Müellif, mukaddime kısmında klasik eserlerde görülen Allah'a hamd, Hz. Peygambere, ailesine ve sahabelere salât ve selâmdan sonra kitabı yazma sebebini açıklar. Anne baba haklarının anlatıldığı bölümde bir müminin üç atasının olduğu bildirilir: İlki babası, ikincisi kayınbabası, üçüncüsü ise kendinden ilim öğrendiği hocasıdır ve ataların en hayırlısıdır. Bu sebepten hocaya hürmet ve hizmet etmek öncelikli olmalıdır. Çocuk doğunca ata evlâdına güzel isim koymalı,

sünnet ettirmeli ve mektebe gönderip ilim öğretmeli, yaşı gelince de evlendirmelidir.

Anne babanın oğlunu ne şekilde terbiye edeceği hususu da eserin bir başka bölümünde ele alınır. Çocuk konuşmaya başlayınca güzel sözler öğretilmeli, kötü ve çirkin sözlere dilini alıştırmamalıdır. Aile ve ev çevresinde uyulması gereken kurallar da erken yaşlarda öğretilmelidir. Çocukların cömertliği öğrenmeleri için iyilik karşılık beklemeden iyilik yapmaya, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye küçükken alıştırılmalıdır.

Çocukların ana babalarına karşı sorumlulukları da eserde işlenen konulardandır. Çocuklar ana baba duası almalı, beddualarını alacak davranışlar sergilememelidirler. Zira ana baba hakkını yerine getirmek Allah katında en sevgili davranışlardandır.

Tarîku'l-edeb'de devrinin eğitim-öğretim hayatına bakışı, âdâb-ı muâşeret kuralları ve sosyal hayata dair çizgiler yanında dinî hayatta her Müslümanın bilmesi gereken belli başlı ilmihal bilgileri de yer almaktadır. el-Amâsî'ye göre her Müslüman edeb öğrenmek zorundadır ve güzel ahlâklı olmalıdır. Ona göre İslâmi eğitimin kaynağı ilâhîdir. Zirâ müminler, edebi ve güzel ahlâki Hz. Peygamberden, o da Cebrâil aracılığı ile Allah'tan öğrenmiştir.

el-Amâsî'ye göre her insanın terbiyeyi, edeb ve erkânı, hayâ ve güzel ahlâki öğrenebileceği bir eğitimcisi (mürebbî) olmalıdır. Kişinin nerede nasıl davranacağı, neyi nerede ne şekilde söyleyeceği mürebbî tarafından öğretilir; böylece idrâki, akli ve ferâseti artar.

Tarîku'l-edeb'de ele alınan konuların en önemlilerinden biri de çocukların eğitimidir. Okul yaşına gelen çocukların nasıl bir hocaya verilmesi gerektiği, hangi günde ilim tahsiline başlanmasının kutlu olacağı, okulda ne şekilde davranılacağı teferruatıyla örnek hikâyelerle anlatılır. Hocanın okula gelen çocuklara nasıl davranması gerektiği usulü de detaylı bir

şekilde eserde ele alınmıştır. Çocukların kabiliyetleri de hoca tarafından gözlenmeli ve ona göre eğitim verilmelidir.

Selâm alıp vermenin, söz söylemenin, yemek yeme ve su içmenin, şehir içinde yol yürümenin, topluluk içinde oturup kalkmanın nasıl olması gerektiğine dair adâb-ı muâşeret konuları ile günlük hayatta dinî emirlerin yerine getirilmesi için gerekli temizlik, abdest, ezan, mescit adabı eserin bölümlerinde ele alınmaktadır. Farz, sünnet, vacib vs. ibadetlerin neler olduğu, Cuma ve cenaze namazlarının nasıl kılınacağı da kitapta yer almaktadır. Hamama girerken ve hamamda iken dikkat edilmesi gereken hususlar da ayrı bir bölüm halinde işlenmiştir. İnsan sağlığını ilgilendiren hususlar hikmetli sözler ile tavsiye edilir. İnsan topluluklarının tabiatlarını bildiren kısım eserin son bölümüdür.

Eser incelendiğinde konuların İslâmî pencereden ele alındığı, dayandığı kaynaklar ve tercih edilen usulün bu kültürün bir yansıması olduğu düşünülmelidir. Haliyle metin dönemi içindeki değer yargıları üzerinden okunmalı ve değerlendirilmelidir.

Abstract

It is seen that studies on written sources of Islamic-Turkish cultural history regarding etiquette (education) and social life continue to increase today. Also, the subject has begun to take an important status in academic activities in different disciplines. It is known that education is one of the prominent priorities for Islamic Society. Both in the Holy Kur'ân and prophet Mohammed's hadiths, there are many orders and recommendations regarding this subject. When looked from the perspective of the history of education, it can be seen that these subjects are discussed both as a book and as book chapters. *Tarîku'l-edeb*, written by Ali b. Hüseyin el-Amâsî, is copyrighted in the period of Fatih Sultan Mehmed coinciding with the conquest of Istanbul.

Tarîku'l-edeb, which can be described as a book of morals and etiquette, consists of an introduction, twenty-seven chapters and a conclusion. In the introduction, after sending praise to Allah and Prophet Muhammed, his family and companions which are seen in classical works, the author explains the reason for writing the book. In the chapter where the rights of parents are explained, it is stated that a believer has three ancestors: The first is his father, the second is his father-in-law, and the third is his teacher from whom he learned knowledge

and he is the fortunate of ancestors. For this reason respecting and serving the teacher should be a priority. When the child is born, the father should give the child a good name, have him circumcised, send him to school, teach knowledge, and when he comes of age, he should marry him off.

The chapter on how parents will discipline their son is also discussed in another part of the work. When the child starts speaking, he should be taught nice words and not accustomed to an evil tongue and ugly words. The rules to be followed in the family and environment should also be taught at an early age. In order for children to learn generosity, they should be accustomed to doing good and helping those in need when they are young.

The responsibilities of children towards their parents are also among the topics covered in the work. Children should receive the prayers of their parents and should not behave in a way that would attract their curses. Because fulfilling the rights of parents is one of the most beloved actions in the sight of Allah.

Tarîku'l-edeb includes the view of the educational life of the period, the rules of etiquette and lines about social life, as well as the main catechism information that every Muslim should know in religious life.

According to al-Amâsî, every Muslim should learn good manners and have good morals. According to him, the source of Islamic education is divine. Because believers, learned literary and good morals from the Prophet Muhammed and he learned them from Allah through Gabriel.

According to al-Amâsî, every person should have a tutor (mürebî) from whom he can learn nurture, etiquette and virtues, modesty and good morals. The person is taught by the tutor how to behave, what to say and how to say it; thus, his perception, intelligence and foresight increase. One of the

most important issues discussed in *Tarīku'l-edeb* is the education of children. Details such as what kind of teacher should be given to children of school age, which day will be auspicious for them to start studying, and how to behave at school are explained in detail with sample stories. The method of how the teacher should treat the children coming to school is also discussed in detail in the work. The abilities of the children should also be observed by the teacher and education should be given accordingly. In the chapters of the work, etiquette issues such as how to give and receive greetings, speaking, eating and drinking, walking in the city, sitting and standing in a community, and cleaning, ablution, adhan and mosque etiquette required to fulfill religious orders in daily life are being addressed.

What are the prayers like fard, sunnah, wajib etc. and how to perform the Friday and funeral prayers are also included in the book. The issues to be taken into consideration when entering and staying in the bath are also covered in a separate chapter. Matters concerning human health are advised with wise words. The part that explains the nature of human communities is the last chapter of the work.

When it is examined, it should be considered that the subjects are discussed from an Islamic perspective, and the sources based on and the preferred method are a reflection of this culture. Therefore, the text should be read and evaluated based on the value judgments of the period.

Önsöz

Türk kültür tarihinin farklı zamanlarına dair sayısız eserlerin kütüphânelerde ve arşivlerle değişik araştırma merkezlerinde araştırma ve inceleme beledikleri zaman zaman dile getirilir, söylenir ve yazılır. Ne yazık ki bunlardan pek azına el atılmıştır. Kültürümüzün geçmişi ile bağımızı devam ettirmek ve onu gelecek nesillere tanıtmak amacıyla son yıllarda birçok çalışma yapılmaktadır. Bu vesile ile çalışmalarla yeni yeni eserler yayınlanmaktadır.

Biz de bu düşünce ile Osmanlı eğitim öğretim tarihinin ilk kaynaklarından sayılan Ali b. Hüseyin'in *Tarîku'l-edeb* adlı eserini 2002 yılında yayına hazırlayarak neşretmiştik. O günden bu yana eserle ilgili yeni çalışmalar yapıldığı gibi *Tarîku'l-edeb*'in yeni nüshalarına ulaşıldı. Onun için eseri yeniden gözden geçirerek yeni bir neşrini yapma ihtiyacı doğdu. Bu amaçla *Tarîku'l-edeb*'in kütüphanelerdeki nüshaları arasında Tahran nüshasının müellife en yakın ya da müellif nüshasından istinsah edilmiş nüsha olabileceği düşüncesi ile bu nüshayı esas alarak tekrar çalışmaya başladık. Ahmet Naim Çiçekler'in gayreti ile metin ortaya çıktı. Hem önceki metinleri hem de bu yeni metni karşılaştırarak *Tarîku'l-edeb*'i yeniden ortaya koymaya ve böylece *Tarîku'l-edeb* üzerine çalışma yapacaklar için sağlam bir metnin oluşmasına gayret ettik. Buna rağmen noksanlarımız olabilir. Araştırmacı meslektaşlarımızın bu nok-

sanların giderilmesi hususunda gerekli uyarılarına her zaman açık olduğumuzu bu vesile ile belirtmemiz ilmî görevimizdir.

Bu arada gerek metin seçiminde gerekse çalışmalarımız sırasında kendisine başvurduğumuz değerli meslektaşımız Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e ilgi ve desteği için teşekkür borcumuz vardır. Arapça ibarelerin tercümelerindeki katkılarından dolayı Dr. Abdullah Yıldırım'a, Farsça bazı müşkil beyitlerin çözümünde destek olan Dr. Elif Çeviker'e de teşekkür borçluyuz. *Tarîku'l-edeb*'in Tahran nüshasının bize ulaşmasını sağlayan Tahran Büyükelçiliği Eğitim Müşaviri Doç. Dr. Umut Başar ve Dr. Seval Günbal Bozkurt'a müteşekkirimiz. Çalışmanın hazırlanmasındaki dikkati ve yardımları için Prof. Dr. Turgay Anar'a, değerli katkı ve önerileri için editör ve hakemlere ve bize bu imkânı sunan TÜBA'ya çok teşekkür ederiz.

Foreword

It is occasionally mentioned, spoken and written that countless works from different periods of Turkish cultural history are waiting for research and examination in libraries, archives and various research centers. Unfortunately, very few of them have been touched. In order to maintain our connection with the past of our culture and to introduce it to future generations, many studies have been carried out in recent years. On this occasion, new works are being published.

With this in mind, in 2002 we prepared and published Ali b. Hüseyin's *Tarîku'l-edeb*, which is considered one of the first sources of the history of Ottoman education and training. Since then, new studies on the work have been carried out and new copies of *Tarîku'l-edeb* has been found. Therefore, the need to revise the work and make a new edition emerged. For this purpose, among the copies of *Tarîku'l-edeb* in the libraries, we started to work again based on this copy with the idea that the Tehran copy may be the closest to the author or the one that was copied from the author's copy. With the efforts of Ahmet Naim Çiçekler, the text emerged. By comparing both the previous texts and this new text, we tried to re-introduce *Tarîku'l-edeb* and thus create a solid text for those who will study *Tarîku'l-edeb*. Despite this, we may have shortcomings. It

is our scholarly duty to take this opportunity to state that we are always open to the necessary warnings of our researcher colleagues to eliminate these shortcomings.

In the meantime, we owe a debt of gratitude to our esteemed colleague Prof. Dr. Mustafa Çiçekler, whom we consulted both in the selection of the text and during our studies, for his interest and support. We also owe thanks to Dr. Abdullah Yıldırım for his contributions to the translation of Arabic phrases and to Dr. Elif Çeviker for her support in solving some of the difficult couplets in Persian. We are grateful to Assoc. Prof. Dr. Umut Başar and Dr. Seval Günbal Bozkurt, Education Counselor at the Embassy of Tehran, for providing us with the Tehran copy of *Tarîku'l-edeb*. We would like to thank Prof. Dr. Turgay Anar for his attention and help in the preparation of the study, the editors and referees for their valuable contributions and suggestions, and TÜBA for providing us with this opportunity.

Kısaltmalar

a.:	aynı
a.g.e.:	adı geçen eser
a.g.m.:	adı geçen müellif
a.g.tez:	adı geçen tez
b.:	bin
bk.:	bakınız
c.:	cilt
<i>DİA</i> :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>EAT</i> :	Eski Anadolu Türkçesi
h.:	hicrî
h.ş.:	hicrî şemsî
haz.:	hazırlayan
L:	Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr. 1876'da kayıtlı <i>Tarîku'l-edeb</i> nüshası.
m.:	milâdî
nr.:	numara
nşr.:	neşreden
s.:	sayfa
T:	Tahran Kitâbhâne-i Millî-yi Melik, Âsitân-ı Kuds-i Rızavî, nr. 2575'de kayıtlı <i>Tarîku'l-edeb</i> nüshası.
TY:	Türkçe Yazmalar
vd.:	ve devamı